

บทที่ 4

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของ “บุญบั้งไฟ” จากประเพณีศักดิ์สิทธิ์สู่ธุรกิจเชิงพาณิชย์

ปัจจุบันชนบทในภาคอีสานมีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก สืบเนื่องจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาในบริบทของ “อุดมการณ์ตลาดทุนนิยม” รัฐบาลเน้นสร้างความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ผลักดันการขยายตัวของชุมชนผ่านกระบวนการพัฒนาต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง (วิทยากร เชียงกูล, 2526; นัทรทิพย์ นาดสุภา, 2553) ทำให้ชนบทภาคอีสานเข้าสู่วิถีการผลิต การบริโภคในระบบเงินตรามากขึ้น ซึ่งในบทที่ผ่านมาผู้ศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าอาชีพค้าถุงพลาสติกได้สร้างรายได้มากกว่าอาชีพทำนา และแม้ในชุมชนห่างไกลจากเมืองขนาดใหญ่หรือภาคอุตสาหกรรม พบว่า ชาวบ้านสามารถเลือกซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคได้ภายในชุมชน ไม่ต้องลำบากเดินทางออกมาซื้อหาเองในตัวอำเภอหรือจังหวัด เพราะเกือบทุกชุมชนมีร้านค้าขนาดเล็กและพ่อค้าเร่มาขายเกือบทุกสัปดาห์ (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2546: 315-317)

นอกจากด้านการบริโภคจะมีการเปลี่ยนแปลงแล้วในด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยซึ่งในบทนี้ผู้ศึกษาได้หยิบยก “งานประเพณีบุญบั้งไฟ” มาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวชนบทอีสานที่ก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราได้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอย่างไร

4.1 “บุญบั้งไฟ”: ความหมายและความเชื่อในสังคมเกษตรกรรม

ฮีตสิบสอง เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมาจากคำสองคำได้แก่ ฮีต คือคำว่า จารีต ซึ่งหมายถึง ความประเพณี ธรรมเนียม ประเพณี ความประเพณีที่ดี และ สิบสอง หมายถึง สิบสองเดือน ดังนั้นฮีตสิบสองจึงหมายถึงประเพณีที่ชาวบ้านในภาคอีสานปฏิบัติกันมาใน โอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตร เข้ากับพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

เช่น ประเพณีสงกรานต์ (เดือน 5) ประเพณีบุญข้าวประดับดิน (เดือน 9)¹ ประเพณีบุญข้าวสาก (เดือน 10)²

นอกจากนี้ชาวอีสานยังมีประเพณีที่สำคัญ คือ “ประเพณีบุญบั้งไฟ หรือเรียกกันว่า บุญเดือนหก” เพราะนิยมทำกันในเดือนหก มูลเหตุของการจัดงานบุญบั้งไฟในอดีต เพื่อเป็นการขอฝน เพราะฉะนั้น มูลเหตุของการทำบุญบั้งไฟโดยทั่วไปนั้น เชื่อกันว่า เกิดจากความเชื่อในศาสนา (พุทธ) และไสยศาสตร์ประกอบกับ สภาพภูมิศาสตร์ของอีสาน และลักษณะการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่ต้องพึ่งธรรมชาติเป็นสำคัญ และเมื่อพิจารณาอีกนัยหนึ่งการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟก็คือ การรื่นเริงครั้งใหญ่ของชาวอีสานก่อนลงมือทำนา และเป็นการสร้างพลังใจในการทำงานให้ชาวอีสานมั่นใจว่า การทำงานปีนี้จะได้ผลดีไม่ต้องท้อถอย

จากการที่ผู้ศึกษาสังเกตการณ์ในการลงพื้นที่วิจัยพบว่า ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับประเพณีบุญเดือนหก หรือประเพณีบุญบั้งไฟมากกว่าประเพณีเดือนอื่นๆ ยกตัวอย่างเปรียบเทียบระหว่างประเพณีสงกรานต์และประเพณีบุญบั้งไฟ แม้ว่าประเพณีสงกรานต์จะเป็นประเพณีที่คนรับรู้กันอย่างแพร่หลาย และมีวันหยุดยาว แต่กลับไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านในพื้นที่วิจัย การจัดกิจกรรมมีในพื้นที่วัดให้ชาวบ้านได้เข้าไปสรงน้ำพระเพื่อเป็นสิริมงคลให้แก่ตนเองและครอบครัว ส่วนกิจกรรมนอกวัดก็มีการเล่นสาดน้ำของกลุ่มวัยรุ่นและเด็กประปราย ต่างจากประเพณีบุญบั้งไฟที่ผู้เข้าร่วมงานมากมายมหาศาลทั้งคนในชุมชน และนอกชุมชน มีเกือบทุกเพศทุกวัย และทุกอาชีพ ดังนั้น งานประเพณีบุญบั้งไฟมิได้เป็นเพียงงานของคนในหมู่บ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นงานเปิดโอกาสให้ผู้คนทั่วสารทิศได้ร่วมสนุกสนานรื่นเริง ไม่จำกัดเพศ วัย หรืออาชีพ

4.1.1 ความเป็นมาและเรื่องเล่าเกี่ยวกับบั้งไฟ

คำว่า “บั้ง” ภาษาพื้นเมืองอีสานหมายถึง กระจับปี่ ชาวภาคกลางมักเรียกว่า บ้อง ตัวบั้งไฟจะใช้ไม้ไผ่ เหล็ก หรือ ท่อพีวีซี จะบรรจุด้วยดินปืนทำให้แน่นเต็มกระจับปี่ มีไม้ไผ่ท่อนยาวผูกหาง ตัวบั้งไฟจะประดับประดาด้วยกระดาษสีหลายสี เป็นรูปต่างๆ ที่นิยม คือ พระยานาค เมื่อจุดบั้งไฟตัวบั้งไฟจะพุ่งทะยานสู่ฟ้า เมื่อดินปืนหมดอนุภาพบั้งไฟก็จะทะยานลงดิน ซึ่งบั้งไฟจะขึ้นสูงแค่ไหน ขึ้นอยู่กับกลวิธีในการทำ และบรรจุดินปืน ถ้าผสมดินปืนแรงไปบั้งไฟก็จะระเบิดเสียก่อนหรือขึ้นได้เล็กน้อยก็จะระเบิดระหว่างทาง เรียกว่า “บั้งไฟแตก” แต่ถ้าผสมดินปืนอ่อนไป ขึ้นยังไม่พ้นฐานก็จะตกลงบนพื้นดินเรียกว่า บั้งไฟชุก (เบญจมาศ เกตุแก้ว, 2521: 1-2)

หากพิจารณาจากวรรณกรรมพื้นบ้านตามตำนานหนึ่งกล่าวอ้างว่า ประเพณีบุญบั้งไฟน่าจะเกิดในช่วงสมัยที่ชาวอีสานประสบวิกฤติทางการเมือง เนื่องจากขอมแผ่อิทธิพลเข้ามา

¹ บุญข้าวประดับดิน คือ บุญที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ เปรต (ชาวอีสานบางถิ่นเรียก ผวด) หรือญาติมิตรที่ตายไปแล้ว

² บุญข้าวสาก คือ การทำบุญที่ให้พระเณรทั้งวัด จับสลากเพื่อจะรับบั้งชัยไทยทาน ตลอดจนสำหรับข้าว ที่ญาติโยมนำมาถวาย

ประมาณพุทธศตวรรษ 11-12 หลักฐานบันทึกไว้คือ วรรณกรรมเรื่องท้าวผาแดง-นางไอ่ ซึ่งกล่าวไว้ว่า พญาขอม เป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดงานบุญบั้งไฟ ส่วนท้าวภักดี (พญานาค) ที่ทำให้บ้านเมืองของพญาขอมจมลงนั้นน่าจะหมายถึง ชาวพื้นเมืองไทยลาวในยุคนั้น ได้พร้อมใจรวบรวมกำลังรีพลกู้บ้านเมืองคืน มาจากขอมจนเป็นผลสำเร็จ โดยใช้งานบุญบั้งไฟเป็นเครื่องมือในการรวบรวมกำลังรีพลและอาวุธ (บุญเลิศ สดสุขชาติ, 2526: 5) ซึ่งการทำบุญบั้งไฟจะต้องบอกบุญไปยังหัวเมืองต่างๆ ที่เป็นบริวารให้มาจุดบั้งไฟ ชาวพื้นเมืองไทยลาวน่าจะถือโอกาสในการรวบรวมกำลังรีพลและอาวุธเข้ามาตีเมืองได้โดยไม่มีที่น่าพิศสังเกตุ

ส่วนอีกตำนานหนึ่งในวรรณกรรมเรื่องท้าวผาแดง-นางไอ่ ได้พรรณนาถึง ประเพณีบุญบั้งไฟไว้ว่า เมืองรัตนนครของพญาขอมได้เกิดฝนแล้งอย่างหนัก ท่านจึงได้ป่าวประกาศให้มีการจัดการแข่งขันบุญบั้งไฟขึ้น โดยกติกามีอยู่ว่าบั้งไฟของผู้เข้าแข่งขันคนใดที่บั้งไฟขึ้นสูงที่สุดจะเป็นฝ่ายชนะ และได้อภิเษกสมรสกับพระราชธิดาคือ นางไอ่ ซึ่งผลการแข่งขันปรากฏว่า ท้าวผาแดงเป็นฝ่ายชนะ เมื่อพญาขอมสิ้นพระชนม์ ท้าวผาแดงได้ครองเมืองสืบต่อด้วยความสงบสุข รมเย็นกล่าวถึง ในฝั่ง “ภักดี” บุตรพญานาค เคยเป็นคู่ครองของนางไอ่ในชาติปางก่อน ยังมีความอาลัยอาวรณ์ต่อคนรักอยู่ วันหนึ่งได้แปลงกลายเป็นกระรอกเผือกปรากฏตัวให้นางไอ่เห็น เมื่อนางเห็นจึงอยากได้กระรอกเผือกไว้ครอบครอง และได้สั่งให้บริวารช่วยจับ แต่บริวารได้พลาดยิงธนูถูกกระรอกจึงถึงแก่ความตาย ทำให้ท้าวภักดีเคียดแค้นก่อนตายจึงอธิษฐานไว้ว่า ขอให้ร่างของตนใหญ่โต แม้มันจะเหือดเนื้อไปกินมากมายเพียงใดก็อย่าให้หมด ใครที่กินเนื้อของตนก็ขอให้ถึงแก่ชีวิต พร้อมกับนี้ขอให้แผ่นดินกล่ม เมืองรัตนนครจึงได้จมหายไปกลายเป็นหนองหาน ในฝั่งท้าวผาแดง-นางไอ่ พยายามจีบมาแต่ไม่รอด เสียชีวิตทั้งคู่ ด้วยกรรมดีที่สร้างไว้ ท้าวผาแดงได้จุติเป็นเทพเจ้าอยู่บนสวรรค์ชื่อ “พญาแถน” บ้างก็ว่าพญาแถนเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก บ้างก็ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฝน (พระพิรุณ) บางท่านเรียกพญาแถนว่า “วัสสกาลเทพบุตร” (บุญเลิศ สดสุขชาติ, 2526: 8-9)

นิทานชาดกอีกเรื่องที่มีนิยามเล่ากันอย่างแพร่หลายเกี่ยวกับการกำเนิดของบั้งไฟคือเรื่อง “พญาคันคาก” (คางคก) พญาคันคาก (พระโพธิสัตว์) เจ้าเมืองอินทะ ปัตถะนคร เป็นตัวแทนประชาชนผู้ยากไร้และต่ำต้อย เป็นผู้กล้าหาญ บารมีของพญาคันคากแผ่แสนยานุภาพเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้พญาแถนเกิดความอิจฉาริษยา จึงกลั่นแกล้งไม่ส่งน้ำฝนให้มาตกในโลกมนุษย์เป็นเวลาเจ็ดปีเจ็ดเดือน วันหนึ่งมนุษย์และสัตว์โลกได้รวมพลังตกลงกันประกาศสงครามกับพญาแถน ขั้นตอนการทำสงครามเป็นไปตามลำดับ ครั้งแรก พญานาคี อาสายกทัพไปต่อกรแต่พ่ายแพ้กลับมา ครั้งที่สอง พญาต่อและพญาแดน ยกทัพไปสู้ก็แพ้กลับมาอีก ครั้งที่สาม พญาคันคากออกโรงเอง ผลปรากฏคือสงครามในครั้งนี้พญาแถนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ทั้งสองฝ่ายจึงได้ทำสัญญากันขึ้น ซึ่งมีเนื้อความว่า พญาแถนยินดีที่จะส่งฝนให้ตกตามฤดูกาล โดยได้มีการนัดหมายซึ่งกันและกันว่า เมื่อมนุษย์จุดบั้งไฟขึ้น

เป็นสัญญาณที่แสดงว่าถึงเวลาที่พญาแณต้องส่งฝนให้ตกไปยังโลกมนุษย์ เมื่อฝนตกบน เทียด และ อีงอ่าจะส่งเสียงไปยังวิมานของพญาแณให้รับรู้ว่าคุณเองได้ทำตามสัญญาที่ตกลงกับโลกมนุษย์ แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ข้าวออกรวง โลกมนุษย์จะส่งสัญญาณด้วยเสียง “สะนู” (ธนู) ที่ติดไปกับว่า เมื่อ พญาแณได้ยินเสียงดังกล่าวก็จะบัญชาให้ฝนหยุดตก (บุญเลิศ สดสุขชาติ, 2526: 9-12)

ดังนั้น ชาวอีสานได้ใช้บั้งไฟเป็นสื่อในการชักนำประชาชนให้ทำบุญ เป็นสื่อในการ ติดต่อกับพญาแณ ซึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นฟ้า ชาวอีสานเชื่อว่าเมื่อได้จุดบั้งไฟขึ้นไปถวายพญา แณฝนก็จะตกตามฤดูกาล ชาวไร่ ชาวนาก็จะลงมือไถหว่าน ปักดำ ข้าวกล้ากันต่อไป แต่เมื่อ พิจารณาถึงการกำเนิดและความเป็นมาของบั้งไฟดังที่ปรากฏในตำนานพื้นบ้าน นิทาน และ หลักฐานต่างๆ จะเห็นได้ว่าไม่สามารถระบุหรือชี้ชัดลงไปได้ว่าจริงๆ แล้วบั้งไฟเกิดขึ้นเมื่อใด เป็นระยะเวลาานานเท่าไรแล้วที่ชาวอีสานได้ทำบั้งไฟ เพียงแต่มีข้อสันนิษฐานคร่าวๆ ว่า เป็น ประเพณีเก่าแก่ที่ชาวอีสานสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แม้กระทั่งในตำนาน เรื่อง “ท้าวผาแดงนางไอ่” ซึ่งถือว่าเป็นตำนานเรื่องเล่าที่แพร่หลาย และเป็นที่ยอมรับมากที่สุดเรื่อง หนึ่งในบรรดาตำนานพื้นบ้านอีสาน ก็ยังไม่มีรายละเอียดถึงบั้งไฟโดยตรงมากนัก

ในยุคสังคมเกษตรกรรมจุดประสงค์หลักของการจัดงานบั้งไฟคือ เพื่อขอฝนให้ตกต้อง ตามฤดูกาล จะได้ใช้น้ำในการทำนาและดำรงชีพ เมื่อพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวอีสานก็ จะกินดีอยู่ดี และยังเพื่อเสี่ยงทาย ดิน ฟ้า อากาศ พืชพันธุ์ธัญญาหาร บางพื้นที่เช่น อำเภอมือง จังหวัดยโสธร จุดเพื่อบูชาแม่ศรีเมือง เพื่อขอฝนเช่นเดียวกัน และขอให้ท่านอำนวยความ สมบูรณ์พูนสุขให้ท้องถิ่นนั้นๆด้วย จะเห็นได้จากก่อนจุดบั้งไฟจะนำบั้งไฟไปคาราวะเจ้าพ่อหลัก เมืองเสียก่อน หากเป็นพื้นที่ชนบทชาวบ้านก็จะนำบั้งไฟถวายดอนปู่ตาจุดประสงค์ก็เช่นเดียวกัน การบูชาแม่ศรีเมือง

4.1.2 กระบวนการจัดงานบั้งไฟ

จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านกล่าวว่า ประมาทศวรรษ 2480 ตั้งแต่จำความ ได้ก็เห็นมีการจัดประเพณีบั้งไฟอยู่แล้ว แต่ก็ไม่ได้จัดใหญ่โตนัก วัตถุประสงค์ในการจัดงานก็ เพื่อขอฝนกับแณ และเสี่ยงทายปีนี้น้ำจะดีหรือไม่ ก่อนเริ่มการจัดงานผู้นำหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่จะ เป็นผู้ใหญ่บ้านจะตีฆ้องป่าวประกาศนัดชาวบ้านประชุม เมื่อชาวบ้านได้ประชุมกันและเมื่อได้ กำหนดวันที่จะจัดงานบั้งไฟ ซึ่งจะดูตามฤกษ์ยามยามดี ชาวบ้านก็ได้มีการแบ่งงานกันทำ และได้ จัดการบอกบุญไปยังหมู่บ้านและตำบลต่างๆ ให้มาร่วมงานตามกำหนดเวลาดังกล่าว คนที่มา ร่วมงานส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ผู้ชายมีหน้าที่จัดทำบั้งไฟ ส่วนฝ่ายหญิงก็ทำหน้าที่เตรียมเรื่องอาหารการกิน จำพวก ข้าวปุ้น (ขนมจีน) ซึ่งกว่าจะได้แป้งมาทำขนมจีนต้องใช้เวลาในการหมักนานพอสมควร ตากปลา

แห้งไว้สำหรับเป็นวัสดุในการทำน้ายาขนมน้ำชาต้มมัด ลอดช่อง เป็นต้น เครื่องดื่มที่ขาดไม่ได้คือ เหล้า ซึ่งจะเป็นเหล้าโท (สาโท) และเหล้ากลั่น

ประมาณหนึ่งสัปดาห์ก่อนวันงานจะมีการ “เซ็ง” หมายถึง การร้องรำ ทำเพลงเป็นกลุ่มย่อย ทั้งหญิงและชาย แต่งกายแฟนซีให้ดูน่าตกขบขัน มีเครื่องดนตรีเช่น ฉิ่ง พิณ แคน และกลอง ตระเวนไปตามบ้านเรือนจนทั่วทุกบ้าน เจ้าของบ้านจะออกมาต้อนรับพร้อมด้วยเหล้า ข้าวปลาอาหาร กับแก้มรวมทั้งเงินทองเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นการช่วยทำบุญ ลักษณะการเซ็ง จะมีหัวหน้าหรือต้นเสียงคนหนึ่ง เป็นคนร้องกภาพเซ็งนำไปก่อน จากนั้นลูกคู่ก็จะว่าตามทีละวรรคไปเรื่อยๆ ตัวอย่างคำเซ็งบั้งไฟโบราณที่บุญเกิด พิมพ์รวมธากุล (2544) ได้กล่าวถึงในหนังสือมรดกไท อีสาน มีดังนี้

คำเซ็งบั้งไฟขอกินเหล้า (ไม่ปรากฏผู้แต่ง เซ็งกันมาแต่โบราณเป็นมุขปาฐะ³)

“ไอ้เฮาโอ ศรีทธาเฮาโอ ขอเหล้าเค็ด นำเจ้าจ๊กโอ ขอเหล้าโท นำเจ้าจ๊กถั่ว
หวานจ้วยจ้วย ด้วยปากหลานชาย ตักมายาย หลายชายให้คู่ ยายบ่คู่ คู่ข้อยบ่หนี
ตายเป็นผี สีนามาหลอก ออกนอกบ้าน สิว่านคินนำ ตายเป็นตุ่น ลิกัดเครือพลู
ตายเป็นหนู ลิกัดเครือหูก ตายเป็นลูก ลิช่องกินนม ไอ้เฮาโอ ศรีทธาเฮาโอ...”

คำเซ็งให้พรเมื่อได้กินเหล้าแล้ว (ไม่ปรากฏผู้แต่ง เซ็งกันมาแต่โบราณเป็นมุขปาฐะ) เนื้อหาจะ สอดแทรกคำสอนในเรื่องคุณธรรมและศีลธรรม

“ไอ้เฮาโอ ศรีทธาเฮาโอ สาวบ้านได้ เอ้มาใหม่ใหม่ เอ้มาใส่ ผู้บ่าวบ้านเฮา เหลียว
เบ็งเอา ผู้งามแท้ดอก อ้ายอยากบอก ให้ฮักฮาศีล อย่าได้ขิ้น คำสอนพ่อแม่ ยามเฒ่า
แก่ เข้าวัดฟังธรรม ให้จื่อจำ ทำบุญใส่บาตร อย่าได้ขาด ลุงบ้าน้ำอา ให้ลดลา ความ
โลกความหลง ให้มันคง ฮักฮาศีลห้า อย่าได้ฆ่า สัตว์สิ่งแนวใด อย่ามือไว ลักของ
ผู้อื่น อย่าชมชื่น ผิดลูกเมียเขา อย่าใจเบา เว้น้าวตั่วหลาย อย่าใจง่าย กินเหล้ามา
ยา ภาวนา ฮักฮาศีลไว้ เจ้าสิได้ อยู่สุขสบาย มีเงินหลาย บ่อึดบ่อยาก ความทุกข์
ยาก บ่พบบ่พาน อยู่สำสาน จนฮอดมือเฒ่า บ่โศกเศร้า จนฮอดมือตาย มีสุขหลาย
ศีลธรรมนำส่ง ให้เจ้าจง หาคีใส่โต ไอ้เฮาโอ ศรีทธาเฮาโอ...”

ถึงงานวันจริงวันแรกเรียกว่า “วันโฮม” หมายถึง วันรวม ชาวบ้านชายหญิงจะแต่งตัว ด้วยชุดที่ใหม่ และสวยงามที่สุด เรียกว่า ชุดเอาบุญ บั้งไฟจากหมู่บ้านตำบลในละแวกใกล้เคียงจะ นำมารวมกันไว้ที่วัดของหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ โดยเจ้าภาพจะต้อนรับอย่างเต็มที่ จัดที่พักหลับนอน และอาหารการกินไม่ให้ขาดตกบกพร่อง นอกจากนี้ ยังมีพิธีสงฆ์ทำบุญเลี้ยงพระเช้าและเพล ช่วง บ่าย เริ่มเคลื่อนขบวนแห่บั้งไฟ การจัดขบวนแห่ประกอบด้วยบั้งไฟที่ตกแต่งอย่างสวยงามเรียกว่า

³ มุขปาฐะ หมายความว่า เป็นการเล่าปากต่อปาก

บั้งเอ้ ขบวนแข่งทั้งหญิงและชาย ด้วยลีลารำรำฟ้อนที่ดัดแปลงจากธรรมชาติและสภาพแวดล้อมในชีวิตประจำวัน เช่น ทำตลกกล้า ทำคานา ทำสาวไหม ทำปั้นข้าวเหนียว เป็นต้น อีกขบวนหนึ่งเป็นการแข่งสนุกสนานอย่างที่เคยแข่งไปตามบ้านเรือนนั่นเอง

ในวันแรก (วัน โสม) นอกจากจะมีการแห่บั้งไฟ ในบางพื้นที่จะมีการแห่นาค หรือภิกษุที่ได้รับการสงฆ์เพื่อเลื่อนยศเป็นพระอันดับไปด้วยแล้ว ก็ยังมีขบวนการเล่นสนุกสนานโดยขบวนนี้มีการเล่นเกี่ยวกับเรื่องเพศ เช่น ทำรูปหญิงและชาย ซึ่งให้หมายถึง ทำวผาแดงกับนางไอ่สมสู่กัน การล้อเลียนเรื่องเพศนี้ชาวบ้านไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่หยาบคาย เพราะเชื่อว่าเทพเจ้าจะโปรดถ้าเล่นเช่นนี้ และการแสดงภาพที่สะท้อนถึงหรือเกี่ยวกับการร่วมเพศ เป็นสัญลักษณ์ของการก่อให้เกิดการมีชีวิตใหม่ ซึ่งจะนำความงอกงามมา เพื่อขอฝนของทางภาคกลาง ตอนกลางคืนก็จะมีมหรสพสมโภช ตลอดจนการแข่งขันกลองของแต่ละหมู่บ้านด้วย (สุริยา สมุทคุปต์, 2533: 15)

ช่วงประมาณทศวรรษ 2510 ป้าอ้วนเล่าว่า มหรสพตอนกลางคืนของบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)จะมีหมอลำเรื่องตลกตอน โดยมีผู้ขับขานหลายคนแต่ละคนจะแสดงบทบาทที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับเรื่องที่เล่น เรื่องที่นิยมเล่นส่วนหนึ่งก็จะนำมาจากนิทานพื้นบ้าน เช่น ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ทำวผาแดงนางไอ่ ทำวกำกาดำ⁴ เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาของกลอนลำก็จะสอดแทรกคุณธรรมศีลธรรมให้กับผู้ไปฟังหมอลำเช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความซื่อสัตย์ เป็นต้น นอกจากหมอลำแล้วยังมีมวย และรำวง เป็นสิ่งบันเทิงใจให้ชาวบ้านร่วมสนุกสนานตลอดทั้งคืน

วันที่สองเป็นวัน “จูด” หมายถึง วันจูดบั้งไฟ การจูดบั้งไฟต้องมี “ค้ำ” (ฐานบั้งไฟ) ผู้ชายจะมีหน้าที่ในการทำฐานบั้งไฟ ทำเลที่ตั้งของฐานจูดบั้งไฟ มักอยู่ในละแวกทุ่งนาที่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อป้องกันอันตรายซึ่งจะเกิดขึ้นจากบั้งไฟที่ตกลงมา บางคนก็ได้จับกลุ่มกันพนันทายผลว่าบั้งไฟแต่ละบั้งว่าจะขึ้นหรือไม่ขึ้น ซึ่งสมัยอดีตไม่ได้มีการจับเวลาการลอยตัวอยู่บนอากาศของบั้งไฟ และส่วนใหญ่สิ่งที่พนันกันไม่ใช่ “ตัวเงิน” แต่ผู้แพ้พนันเพียงถูกจับโยนลงโคลนตมเท่านั้น

นอกจากนี้ พวกเข้สนุกสนานกันเป็นกลุ่มๆ ได้มีการเล่นสนุก หยกก้อกัน กอดปล้ำกัน ลากกันลงคลุกโคลนตม หรือไม่ก็เอาดิน โคลนตมเทียวป้ายตากัน ถือว่าเป็นมงคลเช่นเดียวกับเรารดหรือสาดน้ำสงกรานต์ เมื่อบั้งไฟใครจูดไม่ขึ้นบางทีแตก หรือไม่เข้ขึ้นได้แต่พ่นไฟออกมาจน

---

⁴ ทำวกำกาดำ หมายถึง ชายผู้มีผิวพรรณดำมีอีกาเป็นผู้เลี้ยงดู ซึ่งวรรณกรรมเรื่องนี้มีทั้งบทรัก บทโศก ตกขบขัน และแฝงไปด้วยข้อคิดคติสอนใจมากมาย นอกจากนี้ ในตอนท้ายเรื่องทำวกำกาดำก็ถอดรูปทำนองเดียวกับเจ้าเงาะ (สังข์ทอง) จบลงด้วยความสุขสมปรารถนา

หมุด เรียกว่า บั้งไฟชู เจ้าของบั้งไฟจะถูกหามไปโยนปลักโคลนเป็นที่สนุกสนานและถือว่าได้กุศลแรง ซึ่งการเล่น โคลนนี้ จะมีความหมายอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการประท้วงพญาแถนว่าในท้องนามีแต่โคลนตมเล็กน้อย ยังไม่มีน้ำพอกที่จะใช้ในการทำนาได้ ขอให้พญาแถนช่วยส่งน้ำมาไวๆ ด้วย

โดยทั่วไปก่อนจะจุดบั้งไฟ ชาวบ้านจะต้องทำบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝนพืชพันธุ์ธัญญาหาร บั้งไฟที่นำมาจุดจะเรียกว่า บั้งเสี่ยง บั้งไฟสำหรับเสี่ยงนี้จะจุดในวันเช้าหรือก่อนที่จะมีการจุดบั้งไฟใหญ่ 1 วัน คนที่ทำพิธีเสี่ยงก็คือ เฒ่าจ้ำหรือคนกลางที่ทำหน้าที่ติดต่อชาวบ้านกับผีปู่ตาหรือวิญญาณบรรพบุรุษ โดยมากพิธีนี้จะทำที่ “คอนปู่ตา” ขณะทำพิธี “จ้ำ” จะเป็นคนพูดหรืออธิษฐานว่า “ถ้าบั้งไฟขึ้นสูงแสดงว่าปีนี้ฟ้าฝนดี ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ ถ้าไม่เป็นดังนี้ก็ขอให้บั้งไฟไม่ขึ้น” (Tambiah, 1970 อ้างใน สุริยา สมุทรคุปต์, 2533: 27) โลกทัศน์และความเชื่อของชาวอีสานนั้น เชื่อว่า มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของเทวดา ชาวอีสานเรียกเทวดาว่า แถนหรือพญาแถน ถือว่า ฝน ฟ้า ลม แดด เป็นอิทธิพลของแถน หากทำให้แถนโปรดปราน มนุษย์ก็จะมีความสุข ดังนั้น จึงมีพิธีบูชาแถนหรือถวายแถน ซึ่งการจุดบั้งไฟ ก็อาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงความรัก หรือส่งสัญญาณความภักดีไปยังแถน ยิ่งกว่านั้น โลกทัศน์และความเชื่อเหล่านี้ ยังสามารถอธิบายอย่างเป็นเหตุเป็นผลได้ว่า สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และดินฟ้าอากาศเป็นปัจจัยที่จำกัดจะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นอย่างมาก ธรรมชาติของชาวบ้านจึงมีอยู่ว่า

“ฝนแล้งเพราะผีसाงเทวดาลืมทำหน้าที่ของท่าน พืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ ที่งอกงามมาได้ก็ด้วยการผสมพันธุกัน ไม่ต่างอะไรกับคนหรือสัตว์ ผีसाงเทวดาที่อยู่บนฟ้าได้ประทานมาให้แผ่นดินซึ่งสมมติว่ามีตัวตนคือ แม่ธรณี ก็รับน้ำเชื้อของเทวดาไว้ในอุทรคือ ภายในดิน ต่อมาก็เกิดพืชพันธุ์ธัญญาหารขึ้นมาจากพื้นดิน คนก็ได้พืชพันธุ์ธัญญาหารในการหล่อเลี้ยงชีวิตก็ไม่อดตาย คนจึงต้องหาอุบายทางไสยศาสตร์ (Magic) บังคับทางอ้อมเพื่อกระตุ้นเตือน” (อนุমানราชชน, 2510 อ้างใน สุริยา สมุทรคุปต์, 2533: 28) ดังนั้น บั้งไฟจึงถือว่าเป็นตัวกลางระหว่างแผ่นดิน โลกกับฟ้า การจุดบั้งไฟจึงเป็นการเตือนมิให้พระยาแถนหลงลืมหน้าที่ของตน

บั้งไฟแบ่งออกได้ 2 ประเภทของบั้งไฟคือ หนึ่ง บั้งไฟเสี่ยง คือ บั้งไฟที่จัดทำขึ้นเพื่อจุดเสี่ยงดูว่า ปีนี้ฝนฟ้าจะตกตามฤดูกาลหรือไม่ ถ้าบั้งไฟขึ้นดีก็แสดงว่าฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์ ถ้าขึ้นไม่ดีก็จะเกิดฝนแล้ง หากว่าปีใดมีบั้งไฟเสี่ยงต้องจุดก่อน แล้วค่อยจุดบั้งไฟแข่งขันทีหลัง อย่างไรก็ตาม บั้งไฟเสี่ยงไม่ได้มีทุกปีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตามที่ได้ตกลงกัน

สอง บั้งไฟแข่งขัน การจุดบั้งไฟแข่งขันเป็นการจุดแข่งขันกันระหว่างคุ้มหนึ่งๆ หรือคณะหนึ่งๆ บั้งไฟแข่งขันมีขนาดที่แตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุดจนถึงขนาดใหญ่ที่สุด เช่น บั้งไฟธรรมดา บางทีเรียกว่า บั้งไฟฮ้อย (ขนาดเล็กบรรจุดินปืนไม่เกิน 12 กิโลกรัม) บั้งไฟหมื่น (ขนาดกลาง บรรจุดินปืนไม่เกิน 120 กิโลกรัม) และบั้งไฟแสน (ขนาดใหญ่บรรจุดินปืนหนัก 120

กิโลกรัมขึ้น) บั๊งไฟแสนต้องใช้เวลาในการเตรียมเป็นเดือนๆ และมีอันตรายมากหากทำไม่ดี เวลาจุดบั๊งไฟแสนต้องใช้บั๊งไฟม้าไปจุดแทน (เบญจมาศ เกตุแก้ว, 2521: 20-21)

สัมภาษณ์ลุงผู้ใหญ่บ้าน กล่าวว่าบั๊งไฟแสน สมัยก่อนทำกันเป็นเดือนเนื่องจากต้องใช้แรงคนในการตำเพื่ออัดแรงดัน ต้องผูกบั๊งไฟกับต้นไม้ใหญ่ แล้วช่วยกันตำดินป็นลงไปในตัวบั๊งไฟ ตัวบั๊งไฟเริ่มแรกก็ใช้บั๊งไม้ไผ่ ต่อมาให้เหล็ก แต่เหล็กเมื่อบั๊งไฟแตกมาแต่ละทีเป็นอันตรายมากเลย พัฒนามาเป็นท่อพีวีซีจนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนดินประสีหรือหม้อหรือขี้เกียจเป็นส่วนประกอบสำคัญทำหน้าที่เชื้อเพลิงขับเคลื่อนสมัชโบราณ ใช้มูลค้างคาว หากมูลค้างคาวหายากก็จะใช้มูลวัว มูลควายแทน

หลังจากจุดบั๊งไฟเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีการ “แข่งตามฮอยไฟ” หมายถึง การแข่งตามรอยบั๊งไฟ เป็นการแข่งเพื่อเยี่ยมชมตามบ้านเรือนของชาวบ้าน จนถึงคำจิ้งจิกและลาจาก เนื้อความของกาพย์แข่งมักมีความหมายเพื่อสื่อขอเหล่ายา สาโท คืมกันสนุกสนานส่งท้ายก่อนการส่งลาเพื่อไปทำไร่ทำนาตลอดฤดู

4.1.3 ผู้เข้าร่วมงาน: พฤติกรรมและการแสดงออก

จากงานศึกษาของสุริยา สมุทรคุปต์ (2533) พบว่า ในงานบุญบั๊งไฟนั้น “ผู้ชาย” จะมีบทบาทมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชายที่แต่งงานแล้ว และเป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้ชายในสถานะและวัยดังกล่าวจะมีบทบาทเป็นผู้นำทั้งในระดับครอบครัวและในระดับชุมชน ผู้ชายเหล่านี้จะเป็นผู้ริเริ่มกระบวนการต่างๆ ของงานบุญบั๊งไฟ เช่น เป็นช่างทำบั๊งไฟ เป็นกรรมการจัดงาน เป็นผู้นำและมีส่วนร่วมในขบวนแห่บั๊งไฟและจุดบั๊งไฟ ซึ่งขบวนการแห่บั๊งไฟหรือการแข่งบั๊งไฟนั้น เป็นขั้นตอนที่แสดงให้เห็นถึงความหมายที่ชัดเจน ผู้ชายแทบทุกวัยในครัวเรือน ก็จะมาร่วมขบวนแห่ด้วยการแข่ง ร้องรำทำเพลง ตีกลอง เป่าแคน รำ และเล่นสนุกสนานกับอวัยวะเพศจำลองที่นำมาในขบวนแห่

ส่วนเพศหญิง บทบาทส่วนมากในบุญบั๊งไฟนั้นคือการเป็นผู้ชม เพราะหลายขั้นตอนของงานบุญบั๊งไฟนั้นจะมีข้อห้าม (จะดำ) สำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ เช่นการประกอบบั๊งไฟ หรือแม้แต่ขบวนแห่ผู้หญิงก็จะดูเหมือนว่าไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมคืมสุรา ทั้งนี้ก็อาจเป็นไปได้ว่า ค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมอีสานถือว่า การละเล่น การคืมสุรา การแต่งกายที่ผิดไปจากปกติ เช่น เนื้อผ้าบางหรือรูปทรงที่สั้นเกินไป หรือเจตนาใส่เสื้อผ้าที่แสดงให้เห็นถึงสรีระบางส่วนของร่างกายที่สมควรต้องปกปิด หรือสนุกสนานเกินขอบเขตในที่สาธารณะอาจจะไม่เหมาะสมสำหรับเพศหญิง ส่วนขบวนแข่ง การประกวดแข่งขันความสวยงามในขบวนแห่บั๊งไฟปัจจุบันผู้หญิงมีส่วนร่วมมากขึ้น (สุริยา สมุทรคุปต์, 2533: 21)

ลุงไสว อายุ 65 ปี⁵ ได้กล่าวถึงประเพณี บุญบั้งไฟประมาณปี พ.ศ. 2510 (เมื่อประมาณ 40 กว่าปี) ว่า พฤติกรรมและการแสดงออกของผู้เข้าร่วมงานบุญบั้งไฟของบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) โดยภาพรวม ผู้เข้าร่วมงานจะมีการละเล่น ร้องเพลง เดินรำ ตีกลอง เป่าแคนอย่างสนุกสนาน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่มีกิจกรรมในลักษณะเหล่านี้พร้อมกันทั้งชุมชน สมาชิกส่วนใหญ่มาร่วมกันทำกิจกรรมพร้อมๆกัน เดินรำสนุกสนาน พักการทำมาหากินไว้ชั่วคราว พักงานอาชีพที่ทำเป็นประจำไว้ก่อน จึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับระเบียบและวิถีชีวิตปกติของสังคม

ผู้เข้าร่วมงานบางคนก็จะแต่งกายพิศพิศและพิศวีย์ เช่น ผู้ชายสวมกระโปรง ผ้าถุงหรือผ้าซิ่น ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายของผู้หญิง หรือการแต่งกายที่แสดงให้เห็นอวัยวะบางส่วนของร่างกาย ที่ควรจะปกปิด การใส่เสื้อบางหรือสั้นเกินควร ใส่เสื้อผ้าที่มีสีฉูดฉาด ไม่นิยมใช้กันในชีวิตประจำวัน นอกจากเสื้อผ้าแล้วยังนิยม แต่งหน้า ทาแป้งให้ขาว ทาริมฝีปากด้วยลิปสติกของผู้หญิง แต่งทรงผมให้คล้ายกับผู้หญิง แสดงท่าทางด้วยกริยาอาการของผู้หญิงอีกด้วย และในงานบุญบั้งไฟจะมีผู้ชายบางส่วนแต่งกายและแสดงท่าทางในลักษณะที่ตรงข้ามกับอายุหรือวัยที่แท้จริงของตน เช่น คนเฒ่าคนแก่แต่งตัวให้เหมือนคนหนุ่มคนสาวแล้วเข้าร่วมกิจกรรมฟ้อน สนุกสนานในขบวนแห่ ซึ่งโดยทั่วไปบรรทัดฐานของสังคมอีสานจัดวางให้คนสูงอายุต้องเข้าวัดทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม วางตัวให้สงบสุขุม นำเคารพให้สมกับเป็นญาติผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชน

นอกจากนี้ในงานบุญบั้งไฟยังมีการแสดงออกที่เป็นการละเล่นที่เกี่ยวกับเพศ เช่น นำอวัยวะเพศจำลอง (บักแบ่น) มาคล้องคอ การชักให้ลิงเคี้ยวไม้ หรือการชักเชือกให้ตุ๊กตาชายหญิงแสดงออกในท่าร่วมเพศ ซึ่งพฤติกรรมทางเพศที่แสดงออกมาอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะถือว่าเป็นการสวนทางกับบรรทัดฐานทางสังคมของหมู่บ้านอีสาน เพราะชาวอีสานถือกันว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องที่ควรปกปิดและเป็นเรื่องส่วนตัวมาก โดยเฉพาะการมีเพศสัมพันธ์ ฉะนั้น ในอีกแง่หนึ่งเราก็อาจมองได้ว่า งานบุญบั้งไฟนั้นเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้ผ่อนคลายความตึงเครียดที่เกิดจากข้อห้ามเรื่องเพศ ส่วนในอีกแง่หนึ่งนั้น บุญบั้งไฟอาจก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคมเกี่ยวกับเรื่องเพศสถานะและบทบาทของเพศที่แต่ละสังคมคาดหวังไปด้วย เช่น ผู้ชายสามารถเล่นสนุกสนาน ดื่มสุราได้ ในขณะที่ ผู้หญิงต้องเรียบร้อย ส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นเพียงผู้ชมเท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการยืนยันว่าสถานะภาพและบทบาทของเพศจะถูกกำหนดโดยบรรทัดฐานของสังคมเป็นสำคัญ (สุริยา สมุทคุปต์, 2533: 22)

⁵ สัมภาษณ์ลุงไสว เมื่อ 15 มิถุนายน 2557

4.2 การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการจัดงาน “บุญบั้งไฟ” ในยุคเศรษฐกิจเงินตรา

ในปัจจุบัน แม้ว่าความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจะลดลงบ้างในหมู่บ้านรุ่นใหม่ แต่คนรุ่นใหม่ก็ยังให้ความสำคัญและสนใจ เพราะถือว่าเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติกันมาอย่างช้านาน ทั้งยังเป็นงานบุญ งานกุศล และงานสนุกสนานรื่นเริง ในรอบปีหนึ่ง ก่อนเริ่มฤดูการทำนา แต่อาจจะมีบางกิจกรรมที่ต้องปรับใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกระบวนการในการจัดงาน ความหมายของประเพณีบุญบั้งไฟเปลี่ยนไป สาเหตุหนึ่งคือ การปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน การประกอบอาชีพที่ไม่ได้พึ่ง “น้ำ” เป็นหลักเพียงอย่างเดียว และปัจจุบันได้มีเทคโนโลยีที่ก้าวล้ำทันสมัย นำแนวคิดทางวิทยาศาสตร์มาช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ การดำรงชีวิตของมนุษย์จึงไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักอีกต่อไป ยกตัวอย่างเช่น ปีไหนที่ฝนแล้งหน่วยงานของรัฐก็จะจัดทำฝนเทียม เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ยังคงอาชีพเกษตรกรอยู่ ถึงแม้ว่าฝนเทียมจะไม่ได้เทียบเท่ากับฝนจริงที่ธรรมชาติให้มา แต่ก็ถือว่าเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้ความเชื่อเรื่องแถนถูกลดทอนลง

หากความเชื่อเรื่องขอฝนจากพญาแถน (เทวดาผู้ประทานน้ำฝน) ถูกลดทอนลง แล้วเหตุใดหมู่บ้านอีสาน หรือแม้แต่พื้นที่วิจัย ยังมีการจัดงานบุญบั้งไฟสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์งานบุญบั้งไฟจากบริบทที่เปลี่ยนไปของหมู่บ้านพื้นที่วิจัยจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม มาสู่การค้าถุงพลาสติก นำมาซึ่งรายได้ที่เป็นเงินตรามากกว่ารายได้จากการทำนา ซึ่งผู้ศึกษาจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงงานบุญบั้งไฟ โดยแบ่งออกเป็นสองช่วงเวลา คือ ปี 2556 และปี 2557

4.2.1 การจัดงานบั้งไฟผ่านการทำบุญผ้าป่าและการขายบัตร

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 กล่าวว่า ช่วงปี 2556 การกำหนดวันจัดงานบุญบั้งไฟจะกำหนดตามฤกษ์สะดวกโดยได้จะจัดให้ตรงกับวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ เพื่อความสะดวกแก่ผู้เป็นแรงงานรับจ้างที่ไปทำงานนอกหมู่บ้าน ได้มีโอกาสมาร่วมงานประเพณีบุญบั้งไฟของหมู่บ้านตนเอง เมื่อได้กำหนดวันจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟแล้ว หลังจากนั้นก็จะมีการแบ่งงานกันทำ คณะกรรมการหมู่บ้านต้องเดินทางไปบอกบุญกับชาวบ้านที่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ระยอง จันทบุรี เป็นต้น เพื่อให้ชาวบ้านเหล่านั้นล่ำรายซื้อ ขอเรียกรายเงินจากคนที่รู้จัก โดยต้องการเงินจากแรงงานนอกหมู่บ้าน เพื่อจัดสร้างศาลาการเปรียญ

การจัดงานบุญบั้งไฟจะทำในฐานะ “งานบุญผ้าป่า” ซึ่งการล่ำรายซื้อก็ได้มีการจัดวางตำแหน่งเช่น ประธาน รองประธาน กรรมการ แต่ละตำแหน่งจะต้องจ่ายเงินทำบุญที่มีมูลค่าแตกต่างกันออกไป คือ ประธานจ่ายไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท รองประธานไม่ต่ำกว่า 500 บาท ส่วนกรรมการไม่ต่ำกว่า 100 บาท การจัดวางตำแหน่งต่างๆ จะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ใส่ซอง ตำแหน่งประธาน

ส่วนใหญ่ก็จะเป็นหัวหน้างาน หรือคนในหมู่บ้านที่ไปเป็นแรงงานรับจ้างให้กับหน่วยงานหรือบริษัทนั้นๆ ใครที่นำเงินผ้าป่าเข้าหมู่บ้านได้มากก็จะได้รับการชื่นชม มีหน้ามีตา

ยกตัวอย่างปี 2556 มีการระดมเงินในรูปแบบผ้าป่าสามัคคีโดยการเชิญร่วมเป็นเจ้าภาพทอดผ้าป่ากรุงเทพฯ-ยโสธร เพื่อสบทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ ทอดถวาย ณ วัดสุทธาราม บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) จังหวัดยโสธร วันที่ 7-8-9 มิถุนายน 2556 มีกำหนดการคือ

วันศุกร์ที่ 7 มิถุนายน 2556 (แรม 14 ค่ำ เดือน 6)

เวลา 21.30 น. รถออกจากสนามไทย-ญี่ปุ่นดินแดง

วันเสาร์ที่ 8 มิถุนายน 2556 (แรม 15 ค่ำ เดือน 6)

เวลา 07.00 น. ต้อนรับคณะผ้าป่าสามัคคี

เวลา 07.00 น. ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์

เวลา 08.30 น. ขอเชิญแขกผู้มีเกียรติร่วมรับประทานอาหาร

เวลา 11.00 น. ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์

เวลา 15.00 น. ชมขบวนแห่บั้งไฟ รำเซิ้งจากสาวงามหมู่บ้านต่างๆ

เวลา 17.00 น. พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

ช่วงกลางคืนมีมหรสพสมโภชตลอดคืน (หมอลำเซิ้ง)

วันอาทิตย์ที่ 9 มิถุนายน 2556 (ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6)

เวลา 08.30 พิธีทอดถวายผ้าป่า

เวลา 10.00 น. ชมการแข่งขันจุดบั้งไฟแสนตลอดทั้งวัน

เวลา 18.00 น. รับมอบของที่ระลึก เดินทางกลับกรุงเทพฯ โดยพร้อมเพรียงกัน

ของผ้าป่าจะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมในซองจะมีกระดาษขนาด 17×24 นิ้ว ซึ่งประกอบไปด้วยรายชื่อ ประธาน รองประธาน คณะกรรมการ รวมทั้งสิ้นประมาณ 1,442 คน เป็นประธาน 83 คน รองประธาน 86 คน และคณะกรรมการ 1,273 คน ซึ่งแบ่งออกเป็นทั้งหมด ดังนี้ 37 สาย สายธุรกิจบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)

- สายร่มไทร (บางบอน)

- สาย 5 แยกในดวงใจ

- สายบริษัท โอโมริยะจำกัดและห้างหุ้นส่วนจำกัดเอชแอลอีเลคโตน

- สายบริษัท ไอพีดีแพคเกจจิ้ง

- สาย Perfect Slim ชั้น 3 เซ็นทรัลแจ้งวัฒนะ

- สายสถานทูตเยอรมันสาทร ซอย 1

- สายแม่กาญจน์

- สายบางซื่อ (สายคุณบาง)
- สายบริษัท แอสน์แลนด์ 2008 จำกัด (สุขุมวิท)
- สาย คุณหญิง แซ่ตั้ง
- สายคุณสวัสดิ์ คุณผล (เขตบางขุนเทียน)
- สายห้วยขวาง
- สายแดงนวลจันทร์
- สายคุณไพฑูรย์
- สายบริษัท พี.เอส.พี เฟอร์นิเจอร์แอนคัตตีชายด์ จำกัด
- สายบริษัท เอนเจล อ.ไทรน้อย
- สายคุณอุดมพันธ์ ศรีสวัสดิ์ สมุทรปราการ
- สายยายแม่็ก (บางใหญ่)
- สายประกันชีวิตสำนักงานใหญ่
- สายคุณศศิมา พิจารณ์
- สายบริษัทศรีไทยธนระออ โดพาร์ท/นะมลกรูป
- สายประคูนน้ำ ร้าน G7
- สายชลบุรี
- สายประคูนน้ำ (คุณอ้อย)
- สายคุณภูไท
- สาย ซอยสมบุญพัฒนา
- สาย เกียรติศักดิ์พลาสติก : เจ้าของโรงงานพลาสติกในหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ)
- สายบ้านฟ้ารังสิต
- สายร้านข้าวมันไก่ตอน ประคูนน้ำ
- สายบางขุนเทียน
- สายร้านมาดาม
- สายร้านข้าวต้มอุ่ทอง
- สายคุณเจริญ พลาสติก
- สาย โรงแรมเฟริสท์อินน์ (แปง)
- สาย บริษัท ธนพรพลาสติก จำกัด
- สายคุณเสาวนีย์ พลาสติก

รายชื่อสายต่างๆ เหล่านี้ก็คือ สายที่มาจากคนที่อยู่ในพื้นที่และสายจากบริษัท ร้านค้าต่างๆ ที่มีคนจากบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ในการไปบอกบุญทอดผ้าป่า และชมประเพณีบุญบั้งไฟที่ หมู่บ้านหนองก่าม (นามสมมติ) จากจำนวนทั้งหมด 37 สาย จะเห็นได้ว่าสายที่ทำธุรกิจในวงการค้า กุ้งพลาสติกมี 4 สาย คือ สาย เกียรติศักดิ์พลาสติก สายคุณเจริญ พลาสติก สาย บริษัท ธนพรพลาสติก แพลก จำกัด สายคุณเสาวนีย์ พลาสติก

แหล่งรายได้ที่นำมาใช้ในการจัดงานบุญบั้งไฟคือ หนึ่ง เงินจากซองผ้าป่าสามัคคี 500,000 บาท สอง เงินจากการขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟในวันจุด 600,000 บาท (รายได้จากการขาย บัตรเข้าสนามบั้งไฟและการเล่นพนันบั้งไฟอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังเริ่มแพร่หลายตั้งแต่ช่วงปี 2550) สาม เก็บเงินจากชาวบ้านในหมู่บ้านประมาณครัวเรือนละ 200 บาท ได้เงินมาประมาณ 40,000 บาท รวมเงินรายได้ทั้งหมด 1,140,000 บาท ส่วนค่าใช้จ่ายในการจัดงานบุญบั้งไฟคือ ค่าจ้างมหรสพตอน กลางคืน (หมอลำซิ่ง) 40,000 บาท, ทำบุญให้พระสงฆ์ 20,000 บาท, ค่าอาหาร 20,000 บาท, ค่าคณะ ฟ้อนจ้างมาแสดงในวันโฮม 20,000 บาท เป็นต้น ส่วนหนึ่งนำไปฝากธนาคารสำรองไว้ใช้ใน กิจกรรมอื่นๆ ประมาณ 60,000 บาท ที่เหลือนำมาสมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญที่เริ่มสร้างตั้งแต่ปี 2549

ภาพที่ 4.1 บรรยายการทำบุญตอนเช้าที่วัดในวันแห่บุญบั้งไฟประจำปี 2556

เมื่อถึงวันจัดงานจริงวัน โฮมหรือวันรวม ในปี 2556 รถผ้าป่าจากชาวบ้านที่ไปทำงาน นอกหมู่บ้านก็เดินทางมาถึงในวันนี้ ชาวบ้านที่เดินทางไปทำงานที่อื่นบางคนก็ได้ชักชวนเพื่อนฝูง คนรู้จัก มาเที่ยวงานบุญบั้งไฟที่หมู่บ้านตนเองเป็นเจ้าภาพ การแต่งกายของผู้คนเหล่านี้ก็จะดู ทันสมัย ผู้หญิงบางคนก็จะแต่งตัวแต่งหน้า ใส่ทองอย่างเจิดจาย แต่ผู้คนในหมู่บ้านก็ไม่น้อยหน้า

ในวันงานก็แต่งตัวถือว่าดูดีกว่าวันปกติ ผู้หญิงบางคนใส่ผ้าไหมสีสวยงาม ใส่เครื่องประดับ เพื่อ
บ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะครอบครัวที่ทำการค้าถุงพลาสติก ในตอนเช้าของวันนี้
ชาวบ้านก็ร่วมกันทำบุญตักบาตรกัน ณ ศาลาการเปรียญ ที่วัดบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)

ในช่วงเช้าของวันแห่งแต่ละบ้านก็ต้อนรับแขกหรือญาติพี่น้องที่มาเยือน บ้านทุกหลัง
ต้องมีเนื้อวัว เพื่อทำลาบ และขนมจิ้น เพื่อต้อนรับแขก เหล้า เบียร์ อย่าให้ขาด ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็น
ในการจัดงานที่ขาดไม่ได้ ช่วงเวลาในการจัดงานใครที่มาเยือนหมู่บ้านเจ้าภาพก็จะได้รับการ
ต้อนรับหมด ไม่ว่าจะสนิทชิดเชื้อหรือไม่ก็ตาม เพราะถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติหากมีผู้มาเยือนต้อง
ต้อนรับ อย่าให้ขาดตกบกพร่อง สิ่งเหล่านี้วัฒนธรรมของหน้าตา ยิ่งต้อนรับดี มีแต่ของดีๆ ยิ่งได้
รับคำชื่นชม จากแขกผู้มาเยือน เมื่อถึงคราวที่เราไปเที่ยวงานบุญบั้งไฟบ้านคนเหล่านั้น เราก็จะ
ได้รับการปฏิบัติอย่างดีเช่นกัน

Copyright © by Chiang Mai University
ภาพที่ 4.2 คณะฟ้อนของบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)ปี 2556

ภาพที่ 4.3 รูปตุ๊กตาดำเนินเข้าร่วมเทศกาลในขบวนแห่ซึ่งผู้เล่นจะแสดงท่าทางชักตุ๊กตาดำเนินลง
ถ่ายเมื่อปี 2556

พอถึงช่วงบ่ายแก่ๆก็จะมีขบวนแห่เข้าวัด ขบวนแห่ก็เริ่มจากขบวนเด็กนักเรียนตั้งแต่ออนุบาลจนถึงประถมปลาย ขบวนแห่จากบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)ซึ่งนางรำมีตั้งแต่วัยรุ่นจนถึงสาววัยกลางคน และมีสาวประเภทสองร่วมในการรำรำ ซึ่งสาวประเภทสองเหล่านั้นถือว่าเป็นจุดเด่นในการเซ็งของคณะฟ้อนรำของบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) เครื่องดนตรีเป็นกลองยาว ฉาบ คีย์บอร์ด และเครื่องขยายเสียง ซึ่งต่างจากในอดีตที่มีเพียง แคน กลอง พิณ ฉาบ เท่านั้น นักดนตรีก็จะมีแต่เพศชายเท่านั้น นางรำมีเครื่องแต่งการที่สวยงาม แต่งหน้าทำผม ก่อนถึงวันแห่ขบวนแห่ของบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)ฝึกซ้อมกันเกือบเดือน ในตอนค่ำของทุกคืนที่ถนนกลางหมู่บ้าน นอกจากมีขบวนเซ็งของหมู่บ้านตนเองแล้ว ยังมีการจ้างหมู่บ้านอื่นเพื่อมาแสดง บางครั้งก็ไม่ได้ถือว่าเป็นการจ้างแต่มาช่วยงานบุญ ความหมายคล้ายๆ กับการลงแขกเกี่ยวข้าว หากจ้างบางขบวน นักการเมืองส่วนท้องถิ่นก็เป็นคนจ้างมา ถือว่าเป็นการหาเสียงไปในตัว เพื่อสนับสนุนให้ขบวนแห่มีความตระการตามากขึ้น

นอกจากนั้นยังมีขบวนเซ็งสนุกสนาน ผู้หญิงบางคนโดยเฉพาะแม่ค้าถุงพลาสติกในตอนเช้าแต่งตัวด้วยชุดใหม่แลสวยงาม แต่พอถึงเวลาแห่ได้แปลงโฉม บางคนแต่งตัวแบบนักเรียน นักศึกษา ทาหน้า ทาปาก ทำผม มาร่วมฟ้อนรำกันอย่างสนุกสนาน และคนในหมู่บ้านบางกลุ่มก็จัดทำเสื้อทีม สกรีนข้อความที่ดูสะดุดตา ข้อความที่สกรีนลงในเสื้อยืด ยกตัวอย่างเช่น หมอสั่งสี่-5

วันก็หาย, หลอยผิวมาตัวอ้าย, ถึงจะขี้เหล่...แต่ก็เอา (ใจ) เก่ง เป็นต้น วิทยุบางกลุ่มเปิดเครื่องเสียง ในรถเสียงดัง ทำให้กลบเสียงกลองยาวจากขบวนแห่ ในขบวนแห่ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นว่าการแห่บั้งไฟและการแข่งซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเวทีที่ผู้ชายผูกขาดถูกผู้หญิงเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ตามลำดับ และขบวนแข่งตุ้มผ่าง (แข่งคนแก่) ในหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ก็ไม่มีแล้ว มีเพียงขบวนแข่งที่มีแต่ผู้หญิงสาวและสาวประเภทสองในการแสดงโชว์ ในตอนกลางคืนมีมหรสพหมอลำ จมเกือบสว่าง คณะกรรมการบั้งไฟว่าจ้างมา ซึ่งแต่ละปีอาจจะไม่ใช่คณะเดิม แต่ช่วงหลังไม่ค่อยจ้าง คณะใหญ่ เพราะมีราคาแพงและชาวบ้านก็ชอบทะเลาะวิวาทกันแถวหน้าเวทีหมอลำ เมื่อตีกันหมอลำก็จะหยุดเล่น เป็นการสิ้นเปลืองโดยใช้เหตุ

4.2.2 การจัดงานบุญบั้งไฟโดยการขายบัตร และการ “เหมาบุญ”⁷

ในปี 2557 ไม่มีเงินสมทบทุนจากผ้าป่าสามัคคี สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ศึกษาเกิดคำถามที่ว่า เมื่อไม่มีเงินจากคณะผ้าป่า แล้วชาวบ้านนำเงินจากแหล่งใดใช้ในการจัดงานบุญบั้งไฟ จากคำถามดังกล่าวผู้ศึกษาได้ข้อสรุปที่ว่า รายได้ที่ใช้ในการจัดงานบุญบั้งไฟมาจากการขายบัตรเพื่อเข้าสนามบั้งไฟให้กับนักพนันบั้งไฟที่เข้ามาเสี่ยงโชคทั่วสารทิศ ซึ่งจะเก็บคนละ 300 บาท ส่วนคนในหมู่บ้านหรือญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงที่เดินทางเข้าไปพร้อมกับคนในหมู่บ้านจะเข้าไปในสนามบั้งไฟฟรี ซึ่งรายได้จากการขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟรวมเป็นเงินประมาณ 800,000-900,000 บาท มากกว่าค่าขายบัตรปี 2556 แต่โดยรวมก็น้อยกว่าเงินจำนวน 1,140,00 บาท ที่ได้จากค่าขายบัตรรวมทั้งของผ้าป่าในปี 2556

นอกจากนี้จะมีรายได้จากการทำของผ้าป่าแจกแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านและละแวกใกล้เคียง ไม่ได้ไปหาไกลถึงต่างจังหวัดเช่นดังปี 2556 ผู้สนับสนุนของผ้าป่าการจัดงานบุญบั้งไฟ ได้แก่ โรงงานผลิตเชือกฟางในหมู่บ้าน ผู้ค้าถุงพลาสติก ผู้ค้าวัสดุ อุปกรณ์การเกษตร เป็นต้น และอีกแหล่งรายได้ที่สำคัญคือ การบริจาคที่กองอำนวยการภายในสนามบั้งไฟ ผู้บริจาคก็จะเป็นผู้ที่เข้ามาเล่นพนันบั้งไฟ คนบริจาคจะลงชื่อในสมุด เจ้าหน้าที่กองอำนวยการก็จะประกาศชื่อว่าชื่ออะไร บริจาคเท่าไร ซึ่งในปี 2557 ได้ประมาณ 25,000 บาทรายได้เหล่านี้จะไปรวมกับค่าขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟ เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงานบุญบั้งไฟ และบริจาคสร้างศาลาการเปรียญต่อจากปีที่ผ่านมา ซึ่งปี 2557 นี้ นำไปทำโครงหลังคาใช้เงินทั้งสิ้น 1,000,000 บาท

การกำหนดวันจะดูจากการสำรวจว่าละแวกหมู่บ้าน จังหวัดใกล้เคียง ในวันนั้นต้องไม่มีการจัดงานบุญบั้งไฟซ้อนกัน หรือต้องมีการจัดงานบุญบั้งไฟน้อยที่สุดในพื้นที่ละแวกใกล้เคียง

⁶ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เขียน “จี้เห่” แต่ผู้ศึกษาใช้ “จี้เหล่” ตามภาษาอีสานและตามที่ชาวบ้านสกรีนลงบนเสื้อยืด

⁷ ผู้เหมาบุญ เป็นคำที่สวดไสและนนต์ (2555) ใช้เรียกทีมงานจัดงานบั้งไฟ

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก ต้องการดึงดูดผู้คนเข้าร่วมงานในวันจุดบั้งไฟให้ได้มากที่สุด เพื่อต้องการมีรายได้จากการขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟ การจัดงานปี 2557 มีกำหนดการคือ

วันจันทร์ที่ 16 มิถุนายน 2557 (แรม 4 ค่ำ เดือน 7)

เวลา 15.00 น. ชมขบวนพ็อนเซ็งบั้งไฟตามประเพณีของอีสาน

เวลา 16.00 น. พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

เวลา 20.00 น. ชมมหรสพสมโภชตลอดทั้งคืน

วันอังคารที่ 17 มิถุนายน 2557 (แรม 5 ค่ำ เดือน 7)

เวลา 07.00 น. ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์

เวลา 08.00 น. ทอดถวายผ้าป่าสามัคคีสายต่างๆ

เวลา 10.00 น. ชมการจุดบั้งไฟแข่งขันชิงเงินรางวัล

ในวันโสมจะไม่มีการพ็อนจากหมู่บ้านอื่นมีเพียงคณะพ็อนของเด็กๆจากโรงเรียนบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) และคณะพ็อนของบ้านหนองก้าม (นามสมมติ)เท่านั้น เนื่องจากการจัดงานบุญบั้งไฟไม่ได้เน้นให้ความสำคัญไปที่ขบวนแห่ แต่จุดประสงค์หลักๆคือ การจัดสนามพนันบั้งไฟในหมู่บ้านที่ต้องนำประเพณีมาบังหน้า เพื่อจะได้ทำการขอจากฝ่ายปกครองและฝ่ายตำรวจได้ง่ายขึ้น

จากกำหนดการข้างต้นมีการจัดงานเพียงสองวัน แต่ความเป็นจริงมีการจัดงานบุญบั้งไฟเพิ่มขึ้นอีก 1 วัน ซึ่งเป็นวันของ “ผู้เหมาบุญ” เข้ามาจัดงานสนามพนันบั้งไฟร่วมกัน 3 ทุนคือ หนึ่ง สจ. (คนหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ)) สอง แก่เต้ ซึ่งเป็นฉายาของนักธุรกิจจัดสนามบั้งไฟเป็นอาชีพ และยังเป็นกรรมการตัดสินเวลาของบั้งไฟ สาม นายกอบต. โนนดินแดง (นามสมมติ) ได้มาเข้าสนามเพื่อจัดพนันบั้งไฟโดยเฉพาะ เพิ่มเติมขึ้นในวันที่สาม (คือวันที่ 18 มิถุนายน 2557) โดยที่กล่าวถึงไปแล้ว

นอกจากนั้นยังมีเก็บค่าเช่าพื้นที่ขายของในสนามบั้งไฟจะจ่ายค่าเช่าจำนวน 20,000 บาท เพื่อสมทบทุนกับแหล่งรายได้อื่นของหมู่บ้าน ซึ่งผู้จัดงานจะเป็นคนเก็บค่าเช่าพื้นที่ขายของจากพ่อค้าแม่ค้าที่มาขายของในสนามบั้งไฟ ในขณะที่รายได้ในการขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟวันที่สอง (วันจุด) ซึ่งได้เงินประมาณ 800,000-900,000 บาทเป็นของกรรมการหมู่บ้าน ส่วนรายได้จากการขายบัตรเข้าสนามบั้งไฟของวันที่ 3 เป็นของผู้จัดงานภายนอกเท่านั้น เป็นเงินประมาณ 1,300,000 บาท

ภาพที่ 4.4 บรรยากาศชาวบ้านร่วมขบวนแห่เข้าวัด (วันโสม) ปี 2557

ภาพที่ 4.5 บรรยากาศผู้เข้าร่วมขบวนแห่งานบุญบั้งไฟ (วันโสม) ปี 2557

ภาพที่ 4.6 เสื้อยืดที่สกรีนเป็นข้อความต่างๆ (วัน โสม) ปี 2557

ภาพที่ 4.7 ป้ายโฆษณาข้างทางเชิญชวนเข้าร่วมงานบุญบั้งไฟ (สนาม) ในเดือนเมษายน 2557

ก่อนหน้านี้ในช่วงเดือนเมษายน 2557 ก็มีการจัดสนามพนันบั้งไฟเกิดขึ้น โดยคณะผู้
 เหมาซึ่งผู้จัดงานก็เป็นชุดเดียวกันกับเดือนมิถุนายน แต่ในเดือนเมษายนจะมีเพียงการจุดบั้งไฟ ไม่มี
 การขบวนแห่ ไม่มีมหรสพ ชาวบ้านเรียกการจัดงานรูปแบบนี้ว่า “บั้งไฟสนาม” กิจกรรมมีแต่การ

เล่นพนันในสนามบั้งไฟเท่านั้น โดยตอนแรกประชาสัมพันธว่าจะจัด 3 วัน แต่ในช่วงหลังลดเหลือ 1 วัน โดยให้เหตุผลว่ากลัวขาดทุน เนื่องจากน่าจะมีผู้เข้าร่วมงานในจำนวนที่ไม่มาก เพราะ มีการจัดงานบั้งไฟสนามซ้อนกันหลายงาน ทำให้เกิดการกระจายตัวของเซียนพนันยังพื้นที่ต่างๆ จะเห็นได้ว่า “ผู้เหมาบุญ” จริงๆ แล้วคือ ผู้ประกอบการพนันบั้งไฟในเชิงธุรกิจ

4.3 บุญบั้งไฟ จาก “พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์” ไปสู่ “การเล่นพนัน” ในเชิงธุรกิจ

4.3.1 บรรยากาศในสนามจุดบั้งไฟ

ตามประเพณีดั้งเดิมวันจุดบั้งไฟ บั้งแรกจะไปจุดที่ดอนปู่ตาเพื่อถวายท่าน คลันดาลให้การจัดงานเป็นไปอย่างราบรื่น สนามบั้งไฟจะตั้งบริเวณหนองหญ้าซึ่งจะมีระยะทางห่างไกลจากตัวหมู่บ้านพอสมควร หลังจากนั้นประมาณเก้าโมงกลุ่มเซียนบั้งไฟ (นักพนันบั้งไฟ) ก็จะหลั่งไหลมาจากทั่วสารทิศ ในเดือนมิถุนายนปี 2557 การเข้าสนามบั้งไฟจะมีการเก็บค่าเข้า คนละ 300 บาท คนในหมู่บ้านเข้าฟรีหรือญาติพี่น้องเพื่อนฝูงจะเข้าสนามบั้งไฟฟรีเมื่อเข้าพร้อมกับคนในหมู่บ้าน

ภาพที่ 4.8 คนรอเก็บเงินค่าเข้าไปยังสนามบั้งไฟ เดือนมิถุนายน ปี 2557

ภาพที่ 4.9 บรรยากาศในสนามจุดบั้งไฟ เดือนมิถุนายน ปี 2557

บรรยากาศบริเวณสนามจุดบั้งไฟจะมีผู้คนจำนวนมากเหมือนร่มในตลาดสดทั่วไปกางอยู่เต็มไปหมด แก้วพลาสติก โต๊ะเล็กๆ มีไว้สำหรับให้นักพนันที่เดินทางมาจากทั่วสารทิศเข้านั่งระหว่างรอลุ้นก่อนที่บั้งไฟของค่ายต่างๆ จะจุดขึ้น นอกจากนี้ยังมีอาหารและเครื่องดื่ม ของกินเล่นขายให้กับผู้ที่เข้าร่วมชม ร่วมพนันบั้งไฟมากมาย หลายอย่าง อาทิเช่น ส้มตำ อาหารทะเล ผลไม้ตามฤดูกาล เป็นต้น เนื่องจากอากาศในสนามบั้งไฟร้อนมาก และฝุ่นควันมีปริมาณที่เยอะมาก

ผู้เข้าร่วมงานส่วนใหญ่แต่งกายมิดชิดปิดหน้าปิดตากันแดด แต่ผู้ศึกษามองว่า การแต่งกายมิดชิดปิดทั้งตัวเหลือแต่ตาอาจเพื่อป้องกันการถูกถ่ายรูปไปเผยแพร่ ในสนามบั้งไฟมีคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพมาเข้าร่วมงาน ยกตัวอย่างเช่น พนักงานองค์กรบริหารส่วนตำบลและครูศูนย์เด็กเล็กแห่งหนึ่งมาเข้าร่วมพนันในครั้งนี้ด้วย เนื่องจาก บั้งไฟที่มาจากเป็นบั้งไฟจากค่ายที่นายกองค์กรบริหารส่วนตำบลจ้างมา ตามคำเล่าลือปากต่อปากค่ายบั้งไฟแห่งนี้ถือว่าทำผลงานดีมาโดยตลอด

4.3.2 การพนันบั้งไฟ

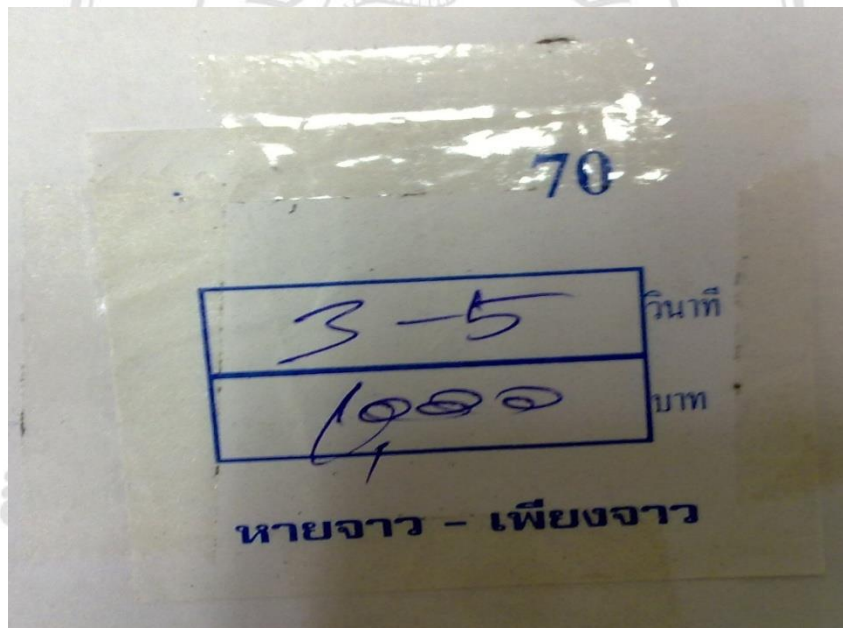
ในงานของสวสและนนท์ (2555) มีพื้นที่ศึกษาเป็น 2 เขต พื้นที่แรกอยู่ทางอีสานใต้ มีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษ และอีกพื้นที่อยู่ทางอีสานเหนือมีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี ซึ่งศรีสะเกษอยู่ห่างจากบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ประมาณ 80 กิโลเมตร ส่วนอุดรธานีอยู่ห่างจากบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ประมาณ 350 กิโลเมตร ได้กล่าวว่า การเล่นพนันบั้งไฟ ปัจจุบันกติกาการพนันบั้งไฟใช้เกณฑ์ตัดสินด้วยระยะเวลาที่บั้งไฟลอยอยู่ในอากาศ การพนันบั้งไฟเล็ก เริ่มด้วย “การเปิดราคาหน้าฐาน” ราคาหน้าฐานของบั้งไฟเล็กมีราคาเดียวทั้งสนาม

ซึ่งราคาน้ำฐานหมายถึง การกำหนดตัวเลขของระยะเวลาที่คาดว่าบั้งไฟจะขึ้นได้สูงสุดและตัวเลขนี้ถูกกำหนดโดยผู้จัดและนักพนันที่เรียกว่า“เซียนยัง”⁸ (เจ้ามือ) ซึ่งเป็นฝ่ายที่ถือข้างว่าบั้งไฟจะไม่ผ่าน “ราคาน้ำฐาน”

ส่วน “เซียนไล่”⁹ (คนแทง) เป็นฝ่ายที่ถือข้างว่าบั้งไฟจะต้องผ่าน“ราคาน้ำฐาน” ซึ่งจะผ่านในระยะเวลาเท่าไรขึ้นอยู่กับ การตกลงกันกับเซียนยัง (เจ้ามือ) ก่อนการจุดบั้งไฟแต่ละบั้ง

ในการแทงบั้งไฟเล็กสมมติว่า “ราคาน้ำฐาน” อยู่ที่ 300 วินาที หนึ่ง หากเซียนไล่ (ผู้แทง) พนัน 1,000 บาทและบั้งไฟลอยอยู่ในอากาศได้ต่ำกว่า 300 วินาที เซียนไล่ (ผู้แทง) จะเป็นฝ่ายเสียเงินให้กับเซียนยัง (เจ้ามือ)

สอง ถึงแม้ว่าบั้งไฟจะลอยอยู่กลางอากาศเกิน 300 วินาที แต่ไม่ถึง 330 วินาที (ตามรูป 4.11) เซียนไล่ (ผู้แทง) ก็ยังเป็นฝ่ายเสียเงินให้กับเซียนยัง (เจ้ามือ) ทั้งนี้ทั้งนั้น เซียนยัง (เจ้ามือ) จะมีการระบุไว้ในใบโพยว่า จะจ่ายเงินก็ต่อเมื่อบั้งไฟลอยอยู่ในอากาศตั้งแต่ 330-350 วินาที แต่เซียนยัง (เจ้ามือ) จะเขียนเป็นอักษรย่อ 3-5 ตามที่ปรากฏในภาพที่ 4.11

ภาพที่ 4.10 โพยที่เซียนยัง (เจ้ามือ) เขียนให้กับเซียนไล่ (ผู้แทง)

⁸ เซียนยัง มีลักษณะคล้ายๆเจ้ามือ เป็นคนกำหนดการลอยอยู่บนอากาศของบั้งไฟ จากราคา (ระยะเวลา) น้ำฐานที่เป็นตัวเลขมาตรฐานใช้กันในสนามบั้งไฟแห่งนั้น ซึ่งเป็นฝ่ายที่ถือข้างว่าบั้งไฟจะไม่ผ่านจากราคา(ระยะเวลา)มาตรฐาน

⁹ เซียนไล่ เป็นผู้แทงพนัน จากระยะเวลาที่เซียนยังกำหนด ซึ่งเป็นฝ่ายที่ถือข้างว่าบั้งไฟจะผ่านจากราคา (ระยะเวลา)มาตรฐาน และระยะเวลาที่เซียนยังกำหนด

ส่วนการพนันบั้งไฟใหญ่ ไม่มีการเปิดราคาหน้าฐานโดยผู้จัด แต่คู่พนันจะตกลงกันเอง โดยผู้เปิดราคาหน้าฐาน เรียกว่า เขียนยัง ส่วนผู้รับเล่นพนันด้วย เรียกว่า “เขียนไล่” เช่น ราคาเปิดหน้าฐานอยู่ที่ 290 วินาที ถ้าบั้งไฟทำเวลาได้ 290 วินาทีหรือต่ำกว่า ถือว่าเขียนยังได้พนัน แต่ถ้าบั้งไฟไปทำเวลาได้มากกว่า 290 วินาทีขึ้นไป ถือว่าเขียนไล่ได้พนันเงินเดิมพัน หรือเงินพนันที่ตกลงเล่นพนัน ไม่มีการต่อรองเพื่อลดหรือเพิ่มจำนวนเงิน

เขียนยัง เขียนไล่ใครก็สามารถเป็นได้ขึ้นอยู่กับเงินทุนที่ตนเองมี แต่ส่วนใหญ่เขียนยัง (เจ้ามือ) จะต้องเป็นคนที่มีเงินทุนอยู่ในกระเป๋ามากพอสมควร ซึ่งคนๆ หนึ่งสามารถเล่นสองบทบาทสลับกันไปมาได้บั้งไฟที่ดีสำหรับเขียนไล่ (ผู้แทง) คือ บั้งไฟควรขึ้นสูงๆ และลงช้าๆ ทำให้อาศัยอยู่ในท้องฟ้าได้นานก่อนที่จะตกลงบนพื้นดิน

นอกจากนั้น ยังมีทิมเรดาร์ (ผู้จับเวลา) และกรรมการตัดสิน ซึ่งเขียนพนันจะเรียกว่า “ตุลาการ” ซึ่งเกือบทุกปีที่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) จัดงานจุดบั้งไฟจะใช้กรรมการตัดสินที่มีฉายาว่า แก้วแก้ว ซึ่งกรรมการตัดสินเวลานี้ก็เป็นหนึ่งใน “ผู้เหมาบุญ” และยังเป็นคนพากย์บั้งไฟ เพื่อสร้างความสนุกสนาน ตื่นเต้น ให้กับเขียนพนัน ทั้งนี้ยังมีผู้ที่มาจากค่ายบั้งไฟทำหน้าที่ในการนำบั้งไฟขึ้นฐานจุด ซึ่งค่ายบั้งไฟถูกจ้างมาจากคุ้มต่างๆ ในหมู่บ้าน ผู้ค้าถุงพลาสติก พระสงฆ์ หรือนักการเมืองท้องถิ่น

ลำดับที่	ชื่อสิ่งของ	ผู้จับเวลา	เวลา	หมายเหตุ
1	เกรียนสุดหัว		วินาที	
2	เชลลทวาร		วินาที	4.00
3	พริกขี้หนู		วินาที	10.00
4	สามกษ		วินาที	
5	ก้อยฟ้า		วินาที	1.00
6	น้องหลอด		วินาที	1.00
7	โลวิทบักฟ้า		วินาที	
8	มณีบักฟ้า		วินาที	
9	ละอองดาว		วินาที	
10	รุ่งอรุณ		วินาที	
11	พริกขี้หนู		วินาที	1.00
12	น้องหลอด		วินาที	
13	เทพธิดา		วินาที	
14	ผ้า ร้อยปอริชเช		วินาที	1.00
15	ฟ้าสีประดับ		วินาที	
16	สามกษ		วินาที	1.00
17	ธรรมา		วินาที	1.00
18	นภสร		วินาที	
19	สามกษ		วินาที	1.00
20	สามกษ		วินาที	
21	สามกษ		วินาที	
22	สามกษ		วินาที	
23	สามกษ		วินาที	1.00
24	ธรรมา		วินาที	1.00
25	เทพธิดา		วินาที	1.00

ลำดับที่	ชื่อสิ่งของ	ผู้จับเวลา	เวลา	หมายเหตุ
1	ก้อยฟ้า		วินาที	
2	เชลลทวาร		วินาที	
3	ส.บุญ		วินาที	
4	สามกษ		วินาที	
5	ส.เกรียน		วินาที	
6	กระต่ายน้อย	บุญ	วินาที	
7	โลวิทบักฟ้า		วินาที	
8	มณีบักฟ้า		วินาที	
9	อัญมณีฟ้า		วินาที	
10	รุ่งอรุณ		วินาที	
11	พริกขี้หนู		วินาที	
12	สามกษ	ชม	วินาที	
13	ลูกชาย		วินาที	
14	ลูกชาย		วินาที	
15	เทพธิดา		วินาที	
16	ส.ราชวงศ์		วินาที	
17	สามกษ		วินาที	
18	สามกษ		วินาที	
19	ผ้า 1000 %		วินาที	
20	ธรรมา		วินาที	
21	เทพธิดา		วินาที	

ภาพที่ 4.11 เอกสารที่ใช้ประกอบการพนันบั้งไฟ 17-18 มิถุนายน 2557

ในปี 2557 วันจุดบั้งไฟของหมู่บ้านวันที่สอง (17 มิถุนายน) มีบั้งไฟเข้าร่วมทั้งหมด 25 บั้ง ส่วนวันแหมาบุญวันที่สาม (18 มิถุนายน) มีบั้งไฟเข้าร่วมทั้งหมด 21 บั้ง ซึ่งผู้เข้าชมงานจะได้รับเอกสารแจก ที่มีรายชื่อของค่ายบั้งไฟแต่ละค่าย เพื่อเป็นข้อมูลในการเล่นพนัน การจุดบั้งไฟบั้งแรกเริ่มตอน 10 โมงเช้า โฆษกนักพากย์จะพากษ์ว่าบั้งไฟกำลังจะขึ้นแล้ว โฆษกจะกล่าวถึงประวัติและผลงานของค่ายบั้งไฟดังกล่าว เพื่อเป็นข้อมูลในการเล่นพนันของเซียนพนันทั้งหลายว่าตนเองจะเล่นในบทบาทของ “เซียนยั้ง” หรือ “เซียนไล่” แต่เซียนพนันบางคนอาจจะเตรียมตัวว่าจะเล่นพนันบั้งไฟบางบั้งมาก่อนหน้านี้แล้ว เพราะอาจจะมีการบอกเล่าปากต่อปากหรืออาจจะได้ยินข่าวลือมาก่อนหน้าที่จะเข้ามาในสนามบั้งไฟ จากเครือข่ายเซียนพนันของตนเองหรือจากทีมงานขายบัตรหน้าสนามบั้งไฟ

ผู้เขียนมองว่า วิธีการเล่นพนันบั้งไฟเล่นง่ายกว่าพนันหวย ใช้เวลาในการเล่นพนันบั้งไฟแต่ละบั้งก็ไม่กี่เสี้ยวนาที “ได้เงินง่าย เสียเงินไว ได้มาก ก็เสียมาก” และปัจจุบันการพนันบั้งไฟไม่ได้มีเฉพาะเดือนหกเท่านั้น แต่จะกระจายตัวเกือบตลอดปี ซึ่งอาจจะยกเว้นในช่วงฤดูฝน นอกจากนี้นักพนันหรือผู้จัดงานใช้วิธีประชาสัมพันธ์ง่าย ๆ แบบปากต่อปาก หากได้ยินข่าวคราวว่ามีการจัดงานพนันบั้งไฟที่สถานที่ไหน นักพนันเหล่านั้นก็จะชักชวนกันไปเป็นกลุ่มบ้างหรือไปคนเดียวบ้าง ถ้าสถานที่จัดงานอยู่ใกล้บ้านจะขี่รถจักรยานยนต์ หากสถานที่จัดงานอยู่ไกลบ้านนักพนันจะรวมกลุ่มกันขั้รถยนต์ไป

สัมภาษณ์ น้า นิม อายุ 45 ปี แม่ค้าถุงพลาสติก กล่าวว่า “เล่นบั้งไฟมันก็สนุกดี ได้เงินมาง่าย น้ำเล่นครั้งนี้สองหัวเมียได้เงินมาเกือบสามหมื่นพอจ่ายค่าผ่อนงวดรถ หล้อขายถุงพลาสติกของน้ำพอดี แต่การพนันเวลามันได้ก็ได้อะไรเสียมันก็เสีย น้ำได้เป็นหมื่นก็เคยเสียเป็นหมื่นเหมือนกัน”

ในปัจจุบันการติดต่อสื่อสารแบบไร้พรมแดนมากขึ้น นักเล่นไม่จำเป็นต้องเดินทางไปถึงสนามจุดบั้งไฟเพียงอยู่ที่บ้านก็สามารถพนันบั้งไฟได้ โดยการโทรศัพท์ไปเล่นก็ได้แล้ว มีการเชื่อกันว่าวันนี้จะมีการจุดที่สนามบั้งไฟแห่งไหนผ่านโลกโซเชียลเน็ตเวิร์คที่เรียกว่า เฟซบุ๊ก แต่ก็มีความเสี่ยงต่อการตรวจพบจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสูง เนื่องจากเพจเฟซบุ๊กบั้งไฟเป็นกลุ่มเปิดซึ่งใครก็สามารถเข้ามาเป็นสมาชิกอ่านข้อความต่างๆได้

4.3.3 ค่ายบั้งไฟและผู้สนับสนุน

ค่ายบั้งไฟ คือ กลุ่มที่ประดิษฐ์บั้งไฟใช้ท่อ PVC ซึ่งมีขนาดแตกต่างกันออกไป ส่วนใหญ่เป็นท่อที่มีขนาด 5 นิ้ว (บั้งไฟแสน) และท่อ 8 นิ้วบั้งไฟล้าน (ขนาดของท่อนำมาทำบั้งไฟขนาดใหญ่กว่าบั้งไฟแสน และบรรจุดินปืนมากกว่าบั้งไฟแสน) ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญ ในปี 2557 ชาอัมพร เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) เป็นผู้ประดิษฐ์บั้งไฟท่อ 8 (บั้งไฟล้าน) เพื่อ

ใช้สำหรับจุดโชว์และจุดเพื่อให้พนักงานเล่นพินในสนามบั้งไฟ นอกจากนี้ยังมีค่ายอื่นๆที่เข้าร่วมจุดบั้งไฟนับจำนวนแล้วไม่ต่ำกว่า 20 ค่าย โดยชื่อเสียงและประติผลงานของบั้งไฟมีผลต่อการสร้างความเชื่อมั่นให้กับเซียนพินและใช้เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์เพื่อเล่นพิน ซึ่งค่ายบั้งไฟแต่ละค่ายในสนามมีทั้งค่ายสมัครเล่นและค่ายที่ทำเป็นอาชีพ ยกตัวอย่างค่ายสมัครเล่นเช่น ค่าย 1000 % ซึ่งเป็นเด็กๆ วัยรุ่นในหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ)ร่วมกันประดิษฐ์ ส่วนค่ายอาชีพเช่น ค่ายแอ็ดเทวดา พยัคฆ์อีสาน เป็นต้น ค่ายบั้งไฟที่ทำเป็นอาชีพจะสามารถเข้ามาจุดในสนามบั้งไฟได้ก็ต่อเมื่อมีผู้สนับสนุนนำเข้า หรือหากเป็นค่ายสมัครเล่นก็ต้องมีผู้สนับสนุนเช่นกัน เพราะการประดิษฐ์บั้งไฟแต่ละบั้งมีค่าใช้จ่ายอยู่พอสมควร

ภาพที่ 4.12 บั้งไฟจากค่ายต่างๆตั้งรอเพื่อขึ้นฐานจุด
ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพที่ 4.13 การนำบั้งไฟขึ้นฐานจุด

ผู้สนับสนุนนำเข้าบั้งไฟ บั้งไฟแต่ละบั้งจะมีราคาประมาณ ไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท ซึ่งแต่ละบั้งและแต่ละค่ายจะราคาไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นแล้วผู้ที่สนับสนุนนำเข้าจะต้องเป็นผู้ที่มีฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อยู่พอสมควร เช่น สส.สจ. นายกอบต.ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าของโรงงานพลาสติก เป็นต้น ขนาดเดียวกันผู้สนับสนุนก็อาจจะมาจากหน่วยงานต่างๆ เช่น โรงเรียน

นอกจากนี้ ผู้สนับสนุนนำเข้าบางคนอาจจะมึบทบาทการเป็นเซียนยิง (เจ้ามือ) ซึ่งผู้ศึกษามองว่า สิ่งนี้สามารถเป็นช่องทางในการ โกงการแทงพนัน หากผู้สนับสนุนนำเข้าสมรู้ร่วมคิดกับค่ายบั้งไฟประดิษฐ์บั้งไฟเพื่อให้ไม่ผ่าน “ราคาหน้าฐาน” กำหนดในสนามจุดบั้งไฟ แล้วกระจายข่าวปากต่อปากว่าบั้งไฟดังกล่าวคุณภาพดีสามารถลอยอยู่ในอากาศได้นาน หากเซียนไล่ (ผู้แทง) หลงเชื่อก็จะทุ่มเงินเต็มที่ หากบั้งไฟไม่ผ่านจริงๆ เซียนยิง (เจ้ามือ) ก็จะหอบเงินกลับบ้านเป็นกอบเป็นกำ

จากปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงข้างต้น จะเห็นว่า ในหมู่บ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ได้เกิดการปรับเปลี่ยนบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนในสังคมเกษตรกรรม เข้าสู่การจัดงานบุญบั้งไฟในเชิงธุรกิจเพื่อสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเพื่อเป็นตัวขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ

4.4 บทสรุป

ก่อนหน้านี้ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นในบทที่ 2 และบทที่ 3 ว่าชาวบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ได้เปลี่ยนจากอาชีพทำนาสู่การประกอบอาชีพขายถุงพลาสติกควบคู่กับการทำนา ทำให้ชาวบ้านมีเงินสดใช้คล่องมือมากขึ้นกว่าการประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียว

จากการศึกษาพบว่า ในยุคของสังคมเกษตรกรรมชาวบ้านในหมู่บ้านประกอบอาชีพทำนาความหมายของประเพณีบุญบั้งไฟจึงเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคการค้าถุงพลาสติกซึ่งเป็นยุคที่เกิดการเคลื่อนตัวอย่างเข้มข้นของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ทำให้ความหมายของประเพณีบุญบั้งไฟเกิดการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย “จากพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์เชิงพาณิชย์ ซึ่งในช่วงเปลี่ยนผ่านก่อนจะ”เหมาบุญ” มีการระดมทุนจากสถานที่ทำงานของแรงงานรับจ้างแต่ละคน รวมทั้งเงินจากผู้ขายถุงพลาสติก และเมื่อผู้เหมาบุญเข้ามาบิบทบาทในการลงทุนจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งผู้เหมาบุญจะประกอบไปด้วยบุคคลภายในหมู่บ้าน เช่น ผู้นำท้องถิ่น (สจ. นายกอบต.) และผู้เหมาบุญมืออาชีพ ซึ่งจะมีความเชี่ยวชาญในการจัดงานบุญบั้งไฟ ชื่อเสียงเลื่องลือมีความน่าเชื่อถือในสายตาเขียนพนัน

นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมงานประเพณีบุญบั้งไฟไม่ได้มีเพียงผู้ชายเท่านั้น แต่ผู้หญิงสามารถมีส่วนร่วมในงานประเพณีบุญบั้งไฟเกือบทุกกิจกรรม ทั้งนี้ทั้งนั้น “แม่ค้าถุงพลาสติก” เป็นกลุ่มหนึ่งที่สำคัญ โดยเข้าร่วมเล่นพนันในสนามบั้งไฟ ดังกรณีศึกษาท่านหนึ่ง น้าнім แม่ค้าถุงพลาสติกกล่าวว่า “เล่นบั้งไฟมันก็สนุกดี ได้เงินมาง่าย น้ำเล่นครั้งนี้ สองตัวเมียได้เงินมาเกือบสามหมื่นพอจ่ายค่าผ่อนงวดรถหกล้อขายถุงพลาสติกของน้ำพอดี แต่การพนันเวลายันได้ก็ได้อายุเสียมันก็เสียน้ำได้เป็นหมื่นก็เคยเสียเป็นหมื่นเหมือนกัน” และยังมีเจ้าของโรงงานพลาสติกเป็นผู้สนับสนุนเงินเพื่อนำเข้าบั้งไฟขนาดใหญ่ มาจุดพนันในสนามบั้งไฟอีกด้วย

แม้ว่ารูปแบบของประเพณีบุญบั้งไฟบางส่วนจะยังคงได้รับการรักษาไว้เช่นเดิม แต่วัตถุประสงค์ก็ได้เปลี่ยนไป ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเรื่องแกน ผู้ประทานน้ำฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลได้ถูกลดทอนลง แต่เพื่อรักษาประเพณีบุญบั้งไฟที่ผลิตซ้ำสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แต่เมื่อกลไควัฒนธรรมดั้งเดิม (สังคมเกษตรกรรม) หดพลั้งที่จะควบคุมและตอบสนองรูปแบบวิถีชีวิตที่ทันสมัยของชาวบ้านหนองก่าม (นามสมมติ) ในขณะที่กลไกใหม่ยังไม่มียั้งที่จะเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สามารถปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพได้

ดังนั้น เพื่อสอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการเข้าสู่ธุรกิจการค้าถุงพลาสติกจึงส่งผลให้ “ความหมาย” ของประเพณีบุญบั้งไฟเปลี่ยนไปจาก “พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์” สู่ “ธุรกิจเชิงพาณิชย์” เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตที่ทันสมัยและเอื้อผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน

นอกจากนี้ ตัวรูปแบบของประเพณีงานบุญบั้งไฟยังสร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้ร่วมงาน ทั้งคนในและนอกหมู่บ้าน ประเพณีบุญบั้งไฟยังเป็นพื้นที่ของการผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นผู้ค้าถุงพลาสติกที่ได้มีโอกาสพักผ่อน หรือแรงงานรับจ้างได้มีโอกาสกลับบ้าน พบปะสังสรรค์กับญาติพี่น้อง และงานประเพณีบุญบั้งไฟเปิดพื้นที่ให้กับชาวบ้านทุกชนชั้นสามารถ เข้าร่วมงาน แต่ละชนชั้นจะมีการพฤติกรรมการแสดงออกที่แตกต่างกันไป ดังเช่น ชาวบ้านที่อยู่ในระดับฐานะยากจนจะสามารถกิน ดื่มฟรีจากบ้านของผู้ที่มีฐานะสูงกว่าตนเอง ส่วนชาวบ้านที่มีฐานะรวยจะแสดงออกโดยการเป็นผู้อุปถัมภ์สนับสนุนทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อแสดงถึงสถานภาพของตนเอง ดังกรณี ผู้ค้าถุงพลาสติก

ในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้สร้างความตึงเครียดระหว่าง “จินตนาการของความทันสมัย” กับ “ประเพณี” ส่งผลให้ชาวบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) ยังคงโหยหาอัตลักษณ์ของความเป็นอีสาน ความเป็นชุมชน ซึ่งหากมองผิวเผินอาจดูเหมือนว่าสิ่งเหล่านี้จะถูกลดทอนลงเมื่อชาวบ้านได้ก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบค้าขาย ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงต้องการรักษา ประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งคำอธิบายข้างต้นสามารถตอบคำถามของผู้เขียนที่ว่า “เมื่อบริบทสังคม เปลี่ยนไป ชาวบ้าน ไม่ได้มีอาชีพหลักที่ต้องพึ่งฝน ฟ้า อากาศ แล้วเหตุใดประเพณีบุญบั้งไฟยังคง ดำรงอยู่” เพราะ ชาวบ้านหนองก้าม (นามสมมติ) เลือกที่จะเก็บรักษา “อัตลักษณ์ความเป็นอีสาน” และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนประเพณีบุญบั้งไฟให้สอดคล้องกับ “ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่”

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved